

A MUNKAHELYEK VONZÁSÁBAN

A budapesti túlzásfoltosság és a vidéki foglalkoztatottság problémái

Az ipartelepítés időszerű problémáira az MSZMP VIII. kongresszusán többen is felhívták a figyelmet. Ennek megfelelően egyre gyakrabban találkozhatunk nemcsak a szakajtóban, hanem a napilapokban is olyan cikkekkkel, amelyek az ipartelepítés különböző problémáit boncolgatják. Szó esik ezekben a főváros „túlzásfoltosságáról”, üzemek „kitelepitéséről”, szakemberek „átcsoportosításáról”, az „ingázásról”, a vidéki ipartelepítés vállalati anyagi ösztönzéséről és még sok másról. Az eddigi javaslatok is mutatják, hogy itt olyan felismert népgazdasági problémáról van szó, amelynek megoldására sokféle eszköz kínálkozik. A sokoldalú mérlegelés alapján azt azonban megállapíthatjuk, hogy a megoldásra a gazdasági eszközök létszámának a legcélravezetőbbeknek. Nyilvánvaló azonban, hogy a termelőerők aránytalan területi elosztását — az eddiginél hatásosabb intézkedések és eszközök alkalmazása esetén is — csak viszonylag lassan szüntethetjük meg.

A főváros túlzásfoltosságának csökkentése és a vidék gazdasági fejlesztése iránti érdeklődés fokozódása teljesen érthető. Közismert, hogy 1949-ben a szocialista iparosítás kezdetekor az iparban foglalkoztatottak több mint 40 százaléka Budapesten dolgozott és ezen az arányon az elmúlt 10—12 év alatt alig sikerült valamit javítani. Lényegében hasonló a többi, nem mezőgazdasági ágban foglalkoztatottak területi megoszlása. Mindez egyre több ellentmondást okoz, amelyek közül a népgazdasági munkaerő-szükséglete és a munkaerőforrás területi megoszlása közötti eltérés okozza a legtöbb gondot.

Hazánkban a szocialista iparosítás és az ezzel összefüggő társadalmi-gazdasági fejlődés következtében állandóan növekszik az ipar és a többi mezőgazdaságon kívüli népgazdasági ág munkaerő-szükséglete. Ezzel párhuzamosan — a mezőgazdasági munka termelékenységének emelkedése következtében — csökken a mezőgazdaság munkaerőigénye. Ez a folyamat az elmúlt években meggyorsult. 1960—63. között mintegy 250 ezer fővel csökkent a mezőgazdasági keresők és nagyjából ugyanennyivel nő a többi népgazdasági ágban foglalkoztatottak száma. Amíg azonban a mezőgazdaságban vidéken, főleg az iparilag elmaradott területeken csökken a munkaerő-szükséglet, addig az iparban és a többi nem mezőgazdasági munkaterületen, jelentős részben Budapesten és egyes vidéki ipari centrumokban új munkaerő-szükséglet jelentkezik. Jellemző, hogy míg Budapesten a munkaképes népesség foglalkoztatottsága meghaladja a 90 százalékot, addig Szabolcs megyében ez az arány csak 70 százalék, (a mezőgazdaság nélkül pedig alig 20 százalék). Érthető tehát, hogy míg az ország nagyobbik részén, főleg a mezőgazdasági megyékben munkaerő-felesleg tapasztalható, addig a fővárosban és néhány vidéki ipari centrumban inkább munkaerőhiány van. A foglalkoztatottságnak ez a területi aránytalansága ez idő szerint csak a munkaerővándorlás útján egyenlíthető ki.

Budapesten már az ötéves terv kezdetekor több volt a dolgozók száma, mint a munkába bevonható népesség összes létszáma; a munkaerőforrás 100 főjére 108 munkahely jutott. A különbséget a Budapestre bejáró vidéki dolgozók fedezik. Ezeknek az „ingázóknak” a száma jelenleg mintegy 170 ezer fő, a fővárosban dolgozóknak kb. 17 százaléka. Budapesten már nincsen számottevő, a munkába még bevonható munkaerőtartalék. A munkahelyek száma azonban évről évre tízezres nagyságrendben emelkedik. Ez szükség-szerűen vonja maga után a vidékiek Budapestre áramlását. Ilyen irányban hat a főváros népesedési helyzete is: egy-egy munkaképes korba lépő évfjárt fiataljának a száma ugyanis kisebb a kiöregedő korosztályokénál. Így — ha a bevándorlást figyelmen kívül hagyjuk — a főváros munkaerőforrása csökken. Az ötéves terv időszakában ez a csökkenés több mint tízezer főre becsülhető, amelynek pótlása még akkor is megkövetelné a vidékiek bevándorlását, ha egyébként a budapesti munkahelyek száma egyetleneggyel sem szaporodna.

A mai helyzetben tehát a fővárosnak nemcsak az a vonzóereje — mint az országok többségében —, hogy a politikai, társadalmi, gazdasági élet központja. Budapest elsősorban azért vonzza a vidékieket, mert nagyszámú elhelyezkedési lehetőséget kínál a munkát keresőknek.

Ezért a vidékről történő bevándorlást és az ingázás növekedését nem lehet a vidékiekkel szemben adminisztratív intézkedésekkel meggátolni. A budapesti munkahelyek számának növekedésével ugyanis alapjában már gazdasági terveink is számolnak, tehát a fővárosba való munkaerőáramlást is csak gazdasági eszközökkel korlátozhatjuk.

Tévedés volna azonban azt hinni, hogy az elsődleges szempont csupán Budapest túlzásfoltosságának megszüntetése. Ezt a célt azzal is el lehetne érni — legalábbis elméletileg —, ha pl. ugrásszerűen megnövelnénk a főváros kommunális beruházásait. Ezzel azonban még jobban nőne a főváros vonzóereje, s csak súlyosbítanánk a Budapest és a vidék közötti vándorlás „circulus vitiosus”-át, ami komolyan nehezítené a falu és a város közötti lényeges különbségek fokozatos csökkentését, szocialista építőmunkánk egyik alapvető stratégiai célkitűzésének megvalósítását. A VIII. pártkongresszus ezért foglalt állást amellett, hogy a vidék fejlesztése egész társadalmi-gazdasági fejlődésünk egyik kulcskérdése. Budapest fejlesztését is — anélkül, hogy a főváros túlzásfoltosságát fokoznánk — csak az általános, országos telepítési feladatokkal és tervekkel összhangban oldhatjuk meg.

Budapest munkaerőszükségletének növekedése — amint ezt má láttuk — most és belátható távlatban is kizárólag vidékről fedezhető. A főváros lakáshelyzete azonban olyan, hogy csak korlátozott számú vidékinek jut itt otthon. Ezért a vidékiek zömének munkásszállásokon

és más alkalmi lakásokban kell laknia, vagy ingázniuk kell a lakhely és a főváros között. Ez a körülmény erősíti azt az egyébként természetes tendenciát, hogy a vidékről bevándorlók vagy bejárók túlnyomó többsége a produktív munkaképes korú férfiak közül kerül ki, a mezőgazdaságban pedig ottmaradnak az idősebbek és a nők.

A mezőgazdasági keresők kor és nem szerinti összetételének ilyen változása nehezíti a mezőgazdaság fejlesztését. A népgazdaság nem mezőgazdasági ágai azonban — helyes telepítéspolitikai mellett — harmonikus kor és nem szerinti összetételben igénylik a munkaerőt (például a nők aránya már megközelíti a 40 százalékot ezekben az ágazatokban.) Így a gazdaságosság követelményeit is kielégítő vidéki centrumokba koncentrált új munkahelyek egészséges elszívó hatást fejtenének ki a mezőgazdaságra és nem lassítanak, hanem előmozdítanak annak fejlődését, az ipari munka színvonalához való közeledését. Amíg ugyanis a mezőgazdaságban munkaerőfelesleg van, addig a fő probléma nem a termelékenység emelése, hanem a szövetkezeti családok foglalkoztatása. Ha viszont a mezőgazdaságban csak az idősek és a nők maradnának, ez nagymértékben akadályozná a korszerű, gépesített nagyüzemi mezőgazdaság kialakítását.

Budapest túlzásfoltosságának csökkentése és a vidék fejlesztése tehát ugyanannak a problémának két, egymással összefüggő és kölcsönhatásban érvényesülő oldala. A megoldást abban kell

keresnünk, hogyan mérsékelhetjük számottevően a fővárosi munkahelyek számának növekedését, ezzel egy időben hogyan gyorsíthatjuk a vidéki munkahelyek telepítését.

Az eddigiekben szándékosan nem a vidék „iparosításáról” beszéltünk, hanem „a nem mezőgazdasági munkahelyek vidéki telepítésének” fontosságáról. Sokan ugyanis a vidék gazdasági fejlesztését a vidéki ipartelepítésre korlátozzák. Részben ennek tudható, hogy míg az új ipari beruházások budapesti telepítését már számos helyes intézkedés szabályozza és — legalábbis elvben korlátozza a vidék javára, addig a többi, nem mezőgazdasági ágban jóformán semmi sem korlátozza az új munkahelyek fővárosi telepítését. Pedig ezek aránya igen jelentős. Az ötéves terv időszakában mintegy 130—140 ezer új munkahely létesül Budapesten, ebből 70—75 ezer az iparon kívül.

Olyan fontos területeken például, mint a kutatás, az új beruházások is növelik a főváros túlzásfoltosságát, noha már most is az ország összes kutatóintézeteinek 80 százaléka, a kutatóintézeti dolgozóknak pedig 90 százaléka Budapesten van. Jelentős beruházásokkal a fővárosban fejlesztünk olyan kutatóintézeteket, amelyeknek a vidéki termelési centrumokba való kitelepítése egyébként is sok szempontból kívánatos lenne, illetve lett volna (például Bányászati Kutató Intézet, Szőlészeti Kutató Intézet stb.). Ezeknek az iparon kívüli területeknek vidéki fejlesztése az ipartelepítés szempontjából is szükséges. Minél erősebb ugyanis a mezőgazdaságon kívüli, nem ipari munkahelyek fővárosi koncentráltága, annál nehezebb objektíve az ipar vidéki fejlesztése. A vidéken nemcsak az ipar, hanem a vele összefüggő kutatás, oktatás, közlekedés és a lakosság ellátását biztosító egyéb ágak arányos fejlesztése van szükség.

Ennek ellenére, sem a kutatásban, sem az iparban vagy más területen nem az a probléma megoldásának fő útja, hogy a fővárosban már meglévő vállalatokat, intézményeket vidékre telepítsék. Erre ugyan eddig is sor került már egyes esetekben és még inkább szükség lehet rá a jövőben. A fővárosi üzemeknek a Gazdasági Bizottság által elrendelt kategorizálása is mutatja, hogy ilyen intézkedésekre városrendezési vagy közegészségügyi okokból nagy szükség van. Az ilyen üzemek „kitelepitése” természetesen a vidék iparosítását is szolgálja. Nem változtat azonban érdemlegesen a főváros túlzásfoltosságán. Miközben ugyanis sok száz millió forintos beruházással néhány ezer embert foglalkoztató kisebb iparüzemeket Budapestről vidékre telepítünk, az eddigi gyakorlat szerint ennél jóval nagyobb beruházások útján az előzőeknél többször annyi új munkahelyet létesítünk a fővárosban.

Mindebből következik, hogy Budapest túlzásfoltosságát és a vidékieknek a fővárosba történő áramlását csak akkor csökkenthetjük számottevően, ha jelentősen mérsékeljük, a minimumra szorítjuk a fővárosi munkahelyek számának emelkedését. Ezt pedig alapvetően és elsősorban csak úgy érhetjük el, ha új beruházásainkat telepítéspolitikánk szigorú és következetes szem előtt tartásával határozzuk meg. A nem mezőgazdasági munkahelyek vidéki telepítését következetesen szolgáló beruházások természetesen nem teszik feleslegessé, sőt egyenesen megkívánják a különböző ösztönző — és ha kell — kényszerítő eszközök alkalmazását. A mai helyzetben azonban elsősorban arra van szükség, hogy beható vizsgálat alá vegyük beruházásainknak a munkahelyek területi megoszlására gyakorolt hatását. Ki kell dolgozni azokat a módszereket és eszközöket, amelyekkel elérhető, hogy a budapesti beruházások — a termelő ágazatokban — a termelékenység növelését szolgáló műszaki fejlesztés útján bővítsék a termelést, de ne vezessenek a munkahelyek számának jelentős növekedéséhez. Hasonló politikát kell érvényesíteni a nem termelő jellegű beruházásoknál is. Más, ezekkel összefüggő intézkedéseknek az eddiginél hatásosabban kell lehetővé tenniük és ösztönözniük, hogy a vidék gazdasági fejlesztése meggyorsuljon és a vidéki telepítéseknél — a beruházások gazdaságosságának kelendő szem előtt tartásával — az egyes területek munkaerőhelyzete is egyike, kellően figyelembe vett döntő szempont legyen.